

Сияев Т.М.

ПЕДАГОГДУН МОТИВИ: ДИАГНОСТИКАЛЫК АСПЕКТ

Сияев Т.М.

МОТИВ ПЕДАГОГА: ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

T.M. Siyayev

MOTIVES OF THE TEACHER: DIAGNOSTIC ASPECT

УДК: 378

Бул макала педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүнүн негиздеринин бири – мотив компоненттине арналган. Педагогдун мотивине таасир этүүчү факторлор анализделген. Педагогдун мотиви тест жүргүзүү менен аныкталган. Педагогдун ички мотиви, тышкы оң мотиви жана тышкы терс мотивинин катышы менен педагогдун окуу процессине болгон мамилеси белгиленген.

Негизги сөздөр: компетенттүүлүк, компетенттүүлүк мамиле, мотив, тест, ички мотив, тышкы оң мотив, тышкы терс мотив, мотивдин диагностикасы

Эта статья посвящена одному из основ профессиональных компетентностей педагога – компоненту мотив. Проанализированы факторы, влияющие на мотив педагога. Мотив педагога определен тестированием. Отмечено отношение педагога к образовательному процессу через внутренние, внешние положительные и внешние отрицательные мотивы педагога.

Ключевые слова: компетентность, компетентное отношение, мотив, тест, внутренний мотив, внешний положительный мотив, внешний отрицательный мотив, диагностика мотива

This article is devoted to one of the foundations of the teacher's professional competence - the component of motive. The factors influencing the teacher's motives are analyzed. The teacher's motive is determined by testing. The attitude of the teacher to the educational process is noted through internal, external positive and external negative motives of the teacher.

Key words: competence, competent attitude, motive, test, internal motive, external positive motive, external negative motive, diagnosis of motive.

XX кылымдын жарымынан баштап бүткүл дүйнөлүк билим системасы «компетенттүүлүк мамиле» парадигмасынын негизинде окуу жана окутуу процесстерине жаңы көз караштарды калыптады. Мурда белгилүү болгон, окуучу, студент «эмнени өздөштүрдү?» деген философиялык көз караштардан, окуучу, студент «кандай аракеттерди жасайт алат?» деген кенири багытка өзгөрүү орун алды. Жыйынтыгында, педагогдун кесиптик даярдыгы – кесиптик компетенттүүлүк менен мүнөздөлүнүп жаңы талаптарга жана чакырыктарга дал келүүсү зарыл болуп калды. Педагогдун кесиптик компетенттүүлүгү – өздөштүлгөн билим, билгичтик, көндүмдүн негизинде педагогикалык процессти «жагымдуу жагдайда» алып баруу менен сапаттуу жана натыйжалуу жыйынтыкты камсыз кылуучу интегралдык касиет катары каралат. Педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн терең изилдөө үчүн, аны система катары менен анын компетенттерин аныктоого болот.

Эң негизги компонент катары эмоционалдык компетенттүүлүк, коммуникативдик компетенттүүлүк, рефлексия жана мотивди кароого болот.

Белгилүү болгондой, мотив байыркы грек тилинде «movere», же болбосо француз тилинде «motif» сөздөрү аркалуу козголтуу, кыймылга келтирүү деген маанини берет. Мотивди бардык кыймыл аракеттин «ички» булагы, себеби катары түшүндүрүүгө болот. Бул эмгекте мотив түзүүчү факторлор, педагогикалык мотивдин түрлөрү жана мотивдин диагностикасы берилет. Илимий изилдөөлөрдө мотивге таасир этүүчү факторлор катары максатты, кызыгууну, идеалды жана муктаждыкты көрсөтүшөт.

Максат философияда, педагогикада жана психологияда абдан кызыктуу түшүнүктөрдүн бири. Адамдын аракеттерин түшүндүрүүчү категориялардын бири – максат болуп саналат. Максат бул – боло турган аракеттин күтүлгөн жыйынтыгы. Психология илиминде максат катары аң-сезимдеги аракеттен келип чыгуучу күтүлгөн жыйынтык жөнүндөгү элестетүү жана пайда болушу менен боло турган өзгөрүүлөрдү күтүү процесси кабыл алышат. Максат кыска жана опрeативдүү эс-тутумдагы көңүлдүн чордону болуу менен эмоционалдык толгонууну пайда кылат. Демек, максат адамды нукура ички каалоосун, мүдөсүн аткаруу үчүн боло турган аракеттердин натыйжасында күтүлгөн жыйынтык. Максатты төмөнкүлөр менен белгилейбиз:

- азыркы убакытта күтүлгөн нерсе;
- ал аяктай элек...;
- ал болушу да мүмкүн, болбой калышы да мүмкүн жана башка.

Максаты аныктоодо адатта убакыт менен үч чоң түргө бөлүшөт:

- жакынкы максат (күн, ай);
- перспективалуу максат (он-жыйырма жыл);
- түпкү максат;

Бирок, максатты абдан так жана даана аныктоо үчүн максатты аныктоонун ирээтин өзгөртүү абзел. Себеби, ар бир инсан өз алдына жашоодогу түпкү максатын аныктап аны ар тараптан негиздей алгандай кийин гана перспективалуу максатты аныктоого толук мүмкүнчүлүк пайда болот. Өз учурунда, перспективалуу максаттан жакынкы максаттар абдан негиздүү жана конкреттүү формада келип чыгат. Белгилей кетүүчү нерсе, эгерде адам кандайдыр бир себептер менен максатты аныктоодо кыйынчылыкка учураса, анда ал адамда ыйгай-

сыздык, башкача айтканда фрустрация абалы пайда болот. Ошондуктан, адамдын мотиви оң маанайды түзүшү үчүн максаттарды коюу жана аларга жетишүү тажрыйбасы болушу шарт болуп саналат.

Инсандын мотивин аныктоочу факторлордун бири - кызыгуу. Кызыгуу бул байыркы грек сөзүндө «inter esse» деген термин менен берилип, түздөн-түз которууда «ичинде болуу» маанисин берет. Кызыгуу бул аныкталган жыйынтыкты алуу үчүн конкреттүү ишмердүүлүктү аткаруу. Кызыгуу таануу зарылчылыгынын өзгөчө калыптанган формада берилиши жана инсанды тигил же бул багытты тандоосуна себеп болуп саналат. Адатта, кызыгуу кандайдыр бир объектинин таанууда же болбосо, ага көңүл бурууда пайда болгон эмоционалдык толгонуунун натыйжасы катары кабыл алынат. Кызыгуунун өзгөчөлүгү таануу процессинин жыйынтыгынын мүнөзүнө карабастан анын андан-ары өркүндөшү менен мүнөздөлөт. Башкача айтканда, кызыгуунун натыйжасындагы аракет жыйынтыкка жеткен учурда дагы, жетпеген учурда дагы кызыгуу жогорулашы толук ыктымал.

Инсандын кызыгуусу жаш курактын өнүгүүнүн мезгилдерин жараша өзгөрүүгө учурашы мүмкүн. Анткени, көпчүлү учурда жетилүүнүн фазаларына ылайык инсандын кызыгуунун мүнөзү жана багыты өзгөрүп турат. Ошол эле учурда, айрым бир инсандардын кызыгуу дайыма бир багытта болуп, аны улам-улам тереңдетип турушу дагы толук ыктымал. Негизинен алганда, кызыгуунун кенендиги жана мазмуну инсандын өзгөчөлүгүн белгилейт.

Кызыгуунун системалык өнүгүшү инсанда аныкталган шыкты, ынтааны пайда кылат. Шык бул аныкталган ишмердүүлүтү абдан жогорку деңгээлде жүргүзүү менен белгилүү бир сапаттуу жыйынтыктарды камсыз кылуу касиети. Демек, инсан өзүнүн кесибин кызыгуу менен аткарганда гана аныкталган жыйынтыктар пайда болот.

Инсандын мотивин аныктоочу факторлордун бири – идеал болуп саналат. Идеал – инсандын өздүк аракеттердин негизинде жете турган конкреттүү образдар жана ошондой өздүк жөндөмдөрдүн негизинде пайда боло турган өздүк шыктардын, өзгөчөлүктөрдүн жыйындысы. Идеал инсандын өздүк көз карашын калыптандыруучу образ жана элестетүү, анын негизинде инсан тандоолорду жана багыттарды белгилей алат. Мисалы, ар бир инсан өзүнүн идеалына жараша өздүк имиджди түзөт жана калыптайт.

Педагогдун идеалынын аныкталышы кесиптик баалуулуктардын классификациялоого өбөлгө болот. Акыркы мезгилге чейин педагогикалык баалуулуктарын өзгөрүшү, анын жалпы билим системасына тийгизген таасири аныкталбай келет.

Негизинен алганда инсандын аракеттерин, анын мотивин аныктоочу фактор - зарылчылык болуп саналат. Анткени, инсандын ар бир аракети аныкталган зарылчылыкты чечүү багытында болот. Зарылчылык адамдын тигил же бул нерсеге,

материалдык же жашоонун аныкталган шарттарына карата муктаж болуп тургандыгын мүнөздөйт. Зарылчылык адамдын абалынын мүнөзү катары анын канатаануу же кантанбоо сезими менен берилет. Зарылчылыктын дагы бир өзгөчөлүгү тирүү организм катары муктаждыктын предметине карата ички реакциянын чагылышы катары каралышы. Зарылчылыктын сапаты жана сандык мүнөзү инсандын өздүк көз карашынан, анын социалдык статусунан, жашоо шарттарынан көз каранды болуп саналат.

Америкалык изилдөөчү А. Маслоу инсандын зарылчылыктарын пирамида катары кароону сунуштаган:

Биринчи деңгээл – физиологиялык зарылчылыктар (тамаш-аш, кийим-кечек, жыныстык катнаш, турмуш тирчиликтери жана башка);

Экинчи деңгээл – коопсуздук деңгээли (эртеңт күнгө ишеним, комфорт, коргоону мүмкүнчүлүгү жана башка);

Үчүнчү деңгээл – социалдык зарылчылыктар (пикирлешүү, көңүлдө болуу, колдоо жана башка);

Төртүнчү деңгээл – маанилүү болуу зарылчылыгы (зарыл болуу, маанилүү болуу, өзүн-өзү сыйлоо жана башка);

Бешинчи деңгээл – чыгармачыл изденүүгө болгон зарылчылык (чыгармачылык, изденүү, ачылыштарды жазоо, түзүү жана башка);

Алтынчы деңгээл – эстетикалык зарылчылыктар (сүйүү, кубануу, гармония, сулуулук жана башка);

Жетинчи деңгээл – руханий зарылчылыктар (инсандык өнүгүү, өздүк калыптануу, өзүн – өзү актуалдаштыруу жана башка).

Ар бир педагог мүмкүн болушунча зарылчылыктардын пирамидасында улам жогорку деңгээлге жетишүү менен бирге инсандык өнүгүүнү, өздүк канаттаанууну жана өзүн-өзү дайыма тынымсыз актуалдаштырууга жетиши абзел. Ошентип, ар бир педагогикалык процессте өздүк ачылыштар, чыныгы кесиптик эргүүлөр, таза эмоционалдык «жарылуулар» жана кесиптик ийгиликтер орун алышы керек.

Азыркы мезгилде педагогдун мотивин диагностикалоо боюнча ар түрдүү методдор орун алууда. Педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүн мотивин диагностикасын жүргүзүү үчүн эң биринчи ирээт катышуучуларга экспресс-тренинг жүргүзүү зарыл. Анда мотив аныктай турган факторлор боюнча көнүгүүлөрдү аткаруу менен мотивдин теориялык аспектилери түшүндүрүү орун алат. Андан кийин гана түздөн-түз мотивдин диагностикасын жүргүзүүгө болот. Ар бир катышуучуга төмөнкү тест сунушталат.

Урматтуу кесиптеш! Сизге педагогикалык мотивди аныктоого багытталган анкетаны сунуштайбыз! Көрсөтүлгөн факторлордун мааниси боюнча факторлорго 1 балл баштап 5 баллга чейин коюп чыгасыздар. Сизге ийгилик каалайбыз!

№	Мотивдин түрлөрү	Такыр таасир этпейт	Аз таасир этет	Орточо таасир этет	Күчтүү таасир этет	Эң күчтүү таасир этет
		1 балл	2 балл	3 балл	4 балл	5 балл
1	Эмгек акынын тиешелүү деңгээлде болушу					
2	Кызмат абалы боюнча жогорулашы					
3	Мектеп администрациясынын жана коллегалардын терс сын пикирине кабылып калбоо аракети					
4	Мүмкүн боло турган жазалоолорго жана түшүнбөстүктөргө кабылып калбоо аракети					
5	Өздүк престиждин жогорулашы жана башка адамдар тарабынан урматка ээ болуу зарылчылыгы					
6	Окуу процесстин жүрүшү жана жыйынтыгы боюнча өздүк канааттанууга ээ болуу					
7	Педагогикалык ишмердүүлүктө өздүк мүмкүнчүлүктүн толук кандуу ачылышына жетишүү					

Бул багыттагы эң натыйжалуу жана кыска убакыттын ичинде ишке ашырылуучу метод бул – «Кесиптик ишмердүүлүктүн мотивин шкаласы» болуп саналат [1]. Бул методиканын негизин педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүн мүнөздөөчү ички мотивин, тышкы оң мотивин жана тышкы терс мотивин аныктоо түзөт. Педагогдун ички мотиви (ИМ) педагогикалык процессте мугалимдин «жан дүйнөсүнүн» ачылышы менен, чын ыклас, ниет менен процессти жүргүзүүнү мүнөздөйт. Мындан тышкары, тышка оң мотив (ТОМ) жана ошондой эле тышкы терс мотив (ТТМ) аныкталат. Биринчи ирээт педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүнүн ички мотивин (ИМ) төмөнкү формула менен аныктайбыз:

$$ИМ = (6 \text{ пункт балл} + 7 \text{ пункт балл}) / 2.$$

Андан кийин педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүнүн тышкы оң мотивин (ТОМ) төмөнкү формула менен эсептейбиз:

$$ТОМ = (1 \text{ пункт балл} + 2 \text{ пункт балл} + 5 \text{ пункт балл}) / 3$$

Акырынында педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүнүн тышкы терс мотивин (ТТМ) төмөнкү формула менен аныктайбыз:

$$ИМ = (3 \text{ пункт балл} + 4 \text{ пункт балл}) / 2.$$

Тесттин жыйынтыгы менен педагогдордун кесиптик ишмердүүлүгүн мотивдеринин бири-бири менен катышынын мүнөзү боюнча шарттуу түрдө үч топко ажыратсак болот:

1- Топ. «Чыныгы» педагогдор. Бул топтогу педагогдордун мотивдери төмөнкү катыштарда турат: $ИМ > ТОМ > ТТМ$ жана $ИМ = ТОМ > ТТМ$.

2- Топ. «Адашкан» педагогдор. Бул топтогу педагогдордун мотивдери төмөнкү катышка турат: $ИМ < ТОМ < ТТМ$.

3- Топ. «Өзгөрмөлүү» педагогдор. Жогоруда көрсөтүлгөн катыштардан тышкары мүнөздөгү мотивге педагогдор.

Адабият:

1. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб., 1999.

Рецензент: д.п.н., профессор Мамбетакунов Э.